

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
САМАРҚАНД ДАВЛАТ ЧЕТ ТИЛЛАР ИНСТИТУТИ

*Битирув
малакавий
иши*

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
САМАРҚАНД ДАВЛАТ ЧЕТ ТИЛЛАР ИНСТИТУТИ

ИНГЛИЗ ТИЛИ ФАКУЛЬТЕТИ

ИНГЛИЗ ТИЛИ ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИ ВА АМАЛИЁТИ
КАФЕДРАСИ

УМУРЗАКОВА ДИЛБАР ТОХИРОВНА
(4 ўзбек 03)

**СИНТАКТИК СТИЛИСТИК ВОСИТАЛАРНИНГ МАТН
ШАКЛЛАНИШИДА ТУТГАН ЎРНИ**

5120100 - Филология ва тиллирни ўқитиш (инглиз тили)
таълим йўналиши бўйича бакалавр
даражасини олиш учун

БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ ИШ

Илмий раҳбар: Ф.ф.н.Расулов З.И.

Битирув малакавий иш
“Инглиз тили ўқитиш методикаси
ва амалиёти” кафедраси мажлисида
муҳокама қилинди ва
ҳимояга тавсия этилди.

Баённома № 10, 19.05.2017 йил

Кафедра мудири: Ф.ф.н. Шомуродова Ш.Ж.

Самарқанд – 2017

Мундарижа

Кириш.....	3
Биринчи боб. Матн таҳлили ва стилистик восита.....	8
1.1.Функционал услубларнинг шаклланишида стилистик воситаларнинг тутган ўрни.....	8
1.2.Бадиий матннинг синтактик хусусиятлари.....	22
Иккинчи боб. Синтактик стилистик воситаларнинг	
умумий моҳияти.....	30
2.1.Нутқнинг оғзаки шакли хусусиятларига асосланган синтактик стилистик воситалар	32
2.2.Богловчилар ишлатилишига асосланган синтактик стилистик воситалар.....	49
2.3.Структурали маъноларнинг ўзаро муносабатига асосланган синтактик стилистик воситалар.....	51
Хулоса.....	54
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.....	56

Кириш

Ҳозирги кунда дунё миқёсида жадал кечаётган ривожланишлар, илм-фан, техника тараққиёти каби омиллар замирида изланишлар ва интилишлар ётади. Бу борада эртанги кунимиз тараққиёти ёшлар тафаккури, онгу-шуури, илмга ва тараққий этишга бўлган интилишлари билан чамбарчас боғлиқ. Шу боисдан илм-фаннинг қайси соҳаси бўлмасин ўз касбини мукамал билишга ҳаракат қилиш келажакда қўлга киритиладиган ютуқлар деб очаси саналади. республикамиз президенти Ўзбекистон республикаси президенти лавозимига киришиш тантанали маросимига бағишланган Олий Мажлис палаталарининг қўшма мажлисидаги нутқида “Ёшларимизнинг мустақил фикрлайдиган, юксак интеллектуал ва маънавий салоҳиятга эга бўлиб, дунё миқёсида ўз тенгдошларига ҳеч қайси соҳада бўш келмайдиган инсонлар бўлиб камол топиши, бахтли бўлиши учун давлатимиз ва жамиятимизнинг бор куч ва имкониятларини сафарбар этамиз” [2;2] деганда ёшлар олдида нақадар маъсулиятли вазифалар турганлигини англашимиз мумкин бўлади. Бу фикрни давом эттирган ҳолда президентимизнинг “Ёшларимиз ҳақли равишда ватанимизнинг келажаги учун жавобгарликни зиммасига олишга қодир бўлган, бугунги ва эртанги кунимизнинг ҳал этувчи кучига айланиб бораётгани ғурур ва ифтихор бағишлайди”[2;2] дея билдирган ишончлари ёшларга яратилаётган имкониятлар замирида катта меҳнат ётганлигини тасдиқлагани ҳолда маъсулият юқини яна бир қарра оширади.

Тилшунослик соҳасида охириги йилларда олиб борилаётган фундаментал тадқиқотлар натижалари ҳали бу борада кўплаб амалга оширилиши лозим бўлган ишларнинг мавжудлигини тасдиқламоқда. Сўнги йилларда когнитив тилшунослик, қиёсий тилшунослик, прагмалингвистика каби йўналишларда республикамизда бир қатор тадқиқот ишлари олиб борилди ва муайян ютуқларга эришилди.

Тадқиқот ишида нутқнинг оғзаки шакли хусусиятларига асосланган синтактик стилистик воситалар, структурали маъноларнинг ўзаро муносабатига асосланган синтактик стилистик воситаларнинг матн

шаклланишида тутган аҳамиятини изчил тарзда тадқиқ этиши **тадқиқот ишининг долзарблигини** асослаб беради. Тилнинг функционал услублари шаклланишида стилистик воситаларнинг тутган ўрнини таҳлил қилиш, бадиий матнда асосий мантиқий маъно ва контекстуал маъноларнинг юзага чиқишида синтактик ифода воситаларининг аҳамиятини асослаб бериш назарий жиҳатдан муҳим саналади.

Матн ва турли таркибий (структуравий) маъноларнинг ўзаро боғлиқлиги ҳамда бадиий матн ва контекстуал маъно моҳиятининг тўлақонли очиб берилишида синтактик стилистик воситаларнинг тутган ўрнини амалий жиҳатдан ўрганиб, инглиз ва ўзбек тиллари доирасида қиёслаш **тадқиқот ишининг илмий янгилигини** акс эттиради.

Тадқиқот ишининг ўрганилганлик даражаси. Тилнинг функционал услублари шаклланишида ифода ва стилистик воситаларнинг тутган ўрнини таҳлил қилиш, бадиий матнда асосий мантиқий маъно ва контекстуал маъноларнинг юзага чиқишида синтактик ифода воситаларининг аҳамиятини қиёсий жиҳатдан тўлақонли таҳлилни ўтказиш ўзбек тилшунослигида тўла ўрганиб чиқилмаган. Бу борада ўзбек тилшунослари Л.Т.Бобохонова “Инглиз тили стилистикаси”, К.Мусаев “English stylistics”, Д.Хожиева, Ф.Рўзикуловлар “Stylistics through practice” номли инглиз тили стилистикасини ўрганишга қаратилган ишларида синтактик стилистик воситалар хусусида умумий маълумотлар бериб ўтганлар. Жаҳон тилшунослигида И.В.Арнольд, И.Р.Гальперин, Т.П.Иванова, О.П.Брандес, В.Тёрнер, С.Ульман, Г.Браун, В.А.Кухаренко, Г.А.Орлов, Г.Дэвис, Х.Рид, М.С.Чаковская каби тилшунослар тилнинг функционал услублари ва стилистик воситалар хусусида илмий изланишлар олиб борганлар. Бу каби изланишлар одатда умумий характерга эга бўлиб, айнан синтактик стилистик воситалар ва матн муаммоси алоҳида тадқиқ этилмаган. Шунга кўра тадқиқот иши мавзусини ўрганишни талаб этадиган мавзу сифатида бемалол тадқиқ этишимиз мумкин.

Нутқнинг оғзаки шакли хусусиятларига асосланган синтактик стилистик воситалар, боғловчилар ишлатилишига асосланган синтактик воситалар, структурали маъноларнинг ўзаро муносабатига асосланган синтактик воситалар **тадқиқот ишининг предмети** сифатида хизмат қилади. **Тадқиқот объекти** вазифасини турли хил бадиий матнларда қўлланилган синтактик стилистик воситалар бажаради.

Тадқиқот ишининг мақсади синтактик стилистик воситаларни қиёсий жиҳатдан мукаммал ўрганиш ва бадиий матн таркибида тутган ўрнини белгилаб олишдан иборат. Ишнинг мақсадига узвий боғлиқ ҳолда тадқиқот жараёнида қуйидаги **вазифаларни** амалга ошириш кўзда тутилган:

1.Синтактик стилистик воситаларнинг умумий хусусиятларини таҳлил қилиш;

2.Синтактик стилистик воситаларни қиёсий жиҳатдан инглиз ва ўзбек тиллари доирасида ўрганиб чиқиш;

3.Бадиий матн таркибида синтактик ифода воситалари ва стилистик воситаларнинг тутган ўрнини назарий жиҳатдан таҳлил этиш;

4.Инглиз ва ўзбек тиллари кесимида бадиий матн таркибида қўлланилган синтактик стилистик воситаларнинг коммуникатив функцияларини изчил тарзда ўрганиш.

Тадқиқот ишининг гипотезаси. Матн ва турли таркибий маъноларнинг ўзаро боғлиқлиги ҳамда бадиий матн ва контекстуал маъно моҳиятининг тўлақонли очиб берилишида синтактик стилистик воситаларнинг тутган ўрнини назарий ва амалий жиҳатдан ўрганиб чиқиш, иккита тил доирасида қиёсий таҳлилинини ўтказиш матн ва қиёсий тилшунослик нуктаи назаридан тил тараққиёти қонуниятларининг айрим жиҳатларини ёритишда муҳим аҳамиятга эга.

Тадқиқот ишида **ҳимояга олиб чиқиладиган асосий ҳолатлар** қуйидагилардан иборат:

1. Гап қурилишидаги ўзига хос махсус қўлланишларда алоҳида гап шакллари юзага келтирувчи синтактик стилистик воситалар эмоция ифодалаш учун хизмат қилади;

2. Синтактик стилистик усул вужудга келиши учун норма сифатида қабул қилинган мавжуд морфологик, синтактик ва стилистик қоидалардан чекиниш лозим бўлади;

3. Структурали маънолар лексик ҳамда матний (контекстуал) маъноларга таъсир этиши мумкин;

4. Синтактик стилистик воситаларда таркибий элементлар мустақил маънога эга бўлганлиги боис улар грамматик ва таркибий маъноларни вужудга келтиради;

5. Синтактик стилистик воситалар таркибидаги элементлар мавжуд мазмунни белгилаб беради;

6. Синтактик стилистик таъсир воситалари ўз моҳиятига кўра оғзаки нутқ хусусиятларига яқин туради;

7. Синтактик таъсир воситалари оғзаки нутқ кўринишидан ёзма нутқ кўринишига ўтганда матн таркибида умумлашади ва стилистик восита ҳолатини эгаллайди.

Назарий жиҳатдан олиб қаралганда, синтактик ифода воситалари ва стилистик воситаларни тадқиқ этиш, уларни гуруҳларга бўлиб ўрганиш стилистикада узвий чамбарчас алоқаларнинг йўлга қўйилишида муҳим аҳамият касб этади. Матн ва турли таркибий маъноларнинг ўзаро боғлиқлиги ҳамда бадий матн ва контекстуал маъно моҳиятининг тўлақонли очиб берилишида синтактик стилистик воситаларнинг тутган ўрнини назарий жиҳатдан ўрганиб чиқиш тилшуносликда матн таҳлили бўйича мавжуд айрим мураккаб тушунчаларни соддалаштириш имконини беради.

Тадқиқот ишининг амалий аҳамияти шундаки, таҳлил этилган материаллардан қиёсий тилшунослик, стилистика ва матн таҳлили, дискурс таҳлил каби курсларни ташкил этишни самарали йўлга қўйишда катта имконият очиб бериши билан биргаликда гап қурилишидаги ўзига хос

махсус қўлланишларга алоҳида гап шакллари юзага келтирувчи синтактик стилистик воситалар эмоцияни ифодалаш учун хизмат қилганлиги боис чет тили ўқитиш методикаси курсларида ҳам таҳлил натижаларидан фойдаланиш мумкин. Бундан ташқари, синтактик стилистик усул вужудга келиши учун норма сифатида қабул қилинган мавжуд морфологик, синтактик ва стилистик қоидалардан чекиниш лозим бўлганлиги учун тадқиқот натижаларидан морфология ва синтаксисга оид курсларни ташкил этишда ҳам эътиборга олиш мумкин.

Тадқиқот ишнинг структуравий тузилиши. Структуравий жиҳатдан тадқиқот иши Кириш, икки боб, Хулоса ва Фойдаланилган адабиётлар рўйхатидан иборат бўлиб, Кириш қисмида ишнинг объекти, предмети, мақсади ва вазифалари баён қилинган. Тадқиқот иши мақсадидан келиб чиққан ҳолда унинг олдида қўйилган вазифалар моҳияти, тадқиқот иши гипотезаси ҳамда ҳимояга олиб чиқиладиган асосий ҳолатлар батафсил ёритиб берилган. Муаммонинг ўрганилганлик даражаси, долзарблиги, илмий янгилиги хусусидаги фикрлар билдирилган.

Биринчи бобда тилнинг функционал услублари шаклланишида стилистик воситаларнинг тутган ўрни, матн мазмунининг юзага чиқишида ифода воситаларининг тутган ўрни борасида фикрлар билдирилган.

Иккинчи бобда синтактик стилистик воситаларнинг умумий моҳияти, боғловчилар ишлатилишига асосланган синтактик стилистик воситалар, нутқнинг оғзаки шакли хусусиятларига асосланган синтактик стилистик воситалар ва структурали маъноларнинг ўзаро муносабатига асосланган синтактик стилистик воситалар тўғрисида маълумотлар берилади.

Ишнинг хулоса қисмида синтактик стилистик воситаларни ўрганиш бўйича келтирилган назарий ва амалий материаллар тўғрисида умумий хулосалар келтирилган.